Samlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 100 1979

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström, Lars Furuland

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

UTGIVEN MED UNDERSTÖD AV
HUMANISTISK-SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FORSKNINGSRÅDET

ISBN 91-22-00365-7 (häftad)
ISBN 91-22-00367-3 (bunden)
ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Almqvist & Wiksell, Uppsala 1980

analyser» kan motiveras såsom led i undersökningar av denna kommunikationskedja. Gudrun Fagerströms och Lars-Göran Malmgrens avhandlingar visar tydligt, att de på ett okontrollerat och ofta också otillåtet sätt för in forskarens personliga läsarter och värderingar i undersökningar som gäller andra människors läsning.

Gunnar Hansson

En av de båda avhandlingar som Gunnar Hansson behandlar i detta bidrag till diskussionen om textanalysens grundläggande teori- och metodproblem, har förut anmälts i Samlaren. Tomas Forser recenserade Lars-Göran Malmgrens avhandling i Samlaren 1977.

Kjell-Arne Brändström: *»Fattigt är Finland [...]». Den unge Runeberg som epiker och folklivsskildrare.* Ak avh. Uppsala, tr. i Umeå 1977.

Kjell-Arne Brändström har framlagt en sammanfattningsavhandling under titeln *»Fattigt är Finland [...]». Den unge Runeberg som epiker och folklivsskildrare* (med en resumé på tyska). Den omfattar kommentardelar till den vetenskapliga utgåvan av eperna *Wargen* – författad av en tonåring – och *Elgskyttarne*. I kommentaren får vi också för första gången läsa i tryck och *in extenso* det mellanliggande försöket, den fragmentariskt bevarade dikten *Elgjagten*. Vidare ingår i avhandlingen en omfångsrik uppsats med titeln *Den inhemska bakgrunden till Runebergs folklivsskildring*. Här beskrivs den verklighet och de idéer, som låg bakom den unge Runebergs folklivsskildrande författarskap. Såsom representativa för denna del av han diktning har utvalts *Elgskyttarne*, uppsatsen *Några ord om nejderna, folklynnet och lefnadssättet i Saarijärvi* samt idyllepigrammet om bonden Pavo.

För att börja med kommentaren så är det mycket i den som är gott och berömvärt. Brändströms grundprincip tycks ha varit att kommentera så knapphändigt som möjligt. Det är i stort sett en klok princip. Vi får inte – som så ofta i Vitterhetssamfundets äldre kommentarer till våra klassiker – dessa vidlyftiga utläggningar inom särskilt det språkhistoriska och personhistoriska, och det är bara att vara glad över. Det enda som har förlett Brändström till lärda utsvävningar är det etnografiska materialet i *Elgskyttarne*. Alldeles bortsett från att läsaren har fullt utbyte av dikten utan närmare insikter i pärtans kulturhistoria är dessa notiser desto mer överflödiga som de många gånger bara på ett nytt sätt – och inte alltid bättre sätt – upprepar vad Castrén säger i sina kommentarer till Runebergs lyriska dikter. Brändström hade ofta kunnat nöja sig med en enkel ordöversättning plus hänvisning till del X eller XI i runebergupplagan. Onödiga upprepningar av skilda slag noteras t. ex. i kommentaren till *Wargen* för orden parker (för skogar), öm (för ömhet), korkskru (utan v), i kommentaren till *Elgskyttarne* för kalja, mujkor, muren (för spisen), pärtor, loka, ledet (för öppning i gärdsgård), betryggad och mycket annat.

Men överloppsgärningen är ett mindre ont än underlåtenhetssynden. En sådan tycker jag begås, när Brändström till överdrift har knappat in på redogörelser för tidigare forskning och på hänvisningar till denna. Castrén ger en bibliografi till varje större lyrisk dikt och dessutom ofta en klokt resonerande framställning av meningsbrytningarna. Det är främst detta som gör hans kommentar till ett så utomordentligt forskningsinstrument. Wretö har i stort sett följt hans föredöme i sina kommentarer till *Midsommarfesten* och *Hanna*.

Hos Brändström får vi alltså veta föga om vad andra forskare har sagt. Vi får besked om vad han själv har kommit fram till, och ofta är man böjd att acceptera hans bestämningar. Men denna upplysta despoti strider ändå mot de krav på allsidighet och objektivitet, som kommentararbetet ställer. Brändström drabbas själv mer än en gång av den bristfälliga kringsynen. Om jakthändelserna i *Wargen* och *Elgjagten* sägs, att de utgör »ett intressant jämförelsematerial, egendomligt nog varken uppmärksammat eller utnyttjat inom forskningen» (s. 19). Men Estlander har i sin runebergbiografi från 1902 ägnat jämförelsen nära fem sidor (s. 138–142). Redan Strömborg har berört saken. I avsnittet om hexametern i *Wargen* hade det varit värt att åtminstone hänvisa till I. Heikels två sidor i frågan i hans runebergmonografi 1926 (s. 43 f.). Författaren var professor i grekiska och onekligen en auktoritet. Fler exempel kunde lätt andras.

En oklarhet i det textkritiska måste påpekas. I kommentaren till *Wargen* sägs att mellan trycket och handskriften finns en rad »skiljaktigheter» (s. 1). I kommentaren till *Elgskyttarne* står, att utgivaren av texten »i några fall [...] avvikit från texten i första upplagan» (s. 89). Vad som buntas samman och räknas upp under de oklara begreppen skiljaktigheter och avvikelser är feltryck – Runebergs och utgivarens –, rättelser, obefogade emendationer samt i *Wargen* editors felläsningar av handskriften. Kategorierna kan inte skiljas åt i Brändströms uppställning. Av de tio 'avvikelser', som han noterar för *Elgskyttarnes* del, är nio rena felaktigheter, i några fall av meningsstörande slag (II: 172 rynkade i st. f. rynkande; VII: 114 ögon i st. f. öron m. m.). Åtskilligt annat hade bort påpekas, inte minst i det slarvigt lästa manuskriptet till *Wargen* (v 7 stutarnas i st. f. stutarnes; v 46 Rifne i st. f. Refne; v 76 Seende i st. f. Leende; v 203 flinten i st. f. flintan; v 204 tum i st. f. tumm m. m.).

Brändström läser själv fel på ett par ställen, när

han ger de nya varianterna i omarbetningen av *Wargen*. »Läskat (?)» skall vara 'läskadt', »flammande röst» skall vara 'stammande röst' (båda komm s. 24), »ombårdad af moln» skall vara 'ombäddad af moln' (s. 28).

I min fakultetsopposition uppehöll jag mig utförligt vid behandlingen av *Wargen*. Mina synpunkter återges i utbyggt skick i en specialuppsats. Jag hänvisar till denna (Samlaren 1979).

Återstår uppsatsen »Den inhemska bakgrunden till Runebergs folklivsskildring» (tr. i HLHS 52, 1977, s. 5–102). Förf. vill visa hur Runebergs folklivsskildring har inspirerats dels av den rent sakligt etnografiska och landbeskrivande litteraturen, dels av den nationella väckelse i Finland, som leder sina anor tillbaka till Porthan och åboromantiken.

Den förra inspirationsgrunden ägnas störst uppmärksamhet. Bortåt hälften av studien sysslar med sådant som uppodlingssträvandena under frihetstiden, ortbeskrivningarna i Åbo Tidningar under 1700-talet, verksamheten inom Finska Hushållningssällskapet, de geografiska skildringarna av landet från 1740 till 1832, resenärernas redogörelser från Abraham Hülphers resa 1760 till Lönnrots forskningsfärder. Framställningen har sitt givna egenvärde, men de belysningar som de kastar över Runebergs texter är alltför sparsamma för att berättiga en så omfångsrik bakgrundsteckning.

Jag opponerar mot ett par av Brändströms slutsatser, främst denna sammanfattande: »Runebergs allmogeskildring fullföljer traditioner och strävanden som har verkat oavbrutet från mitten av 1700-talet. Anslutningen till den föregående periodens ekonomiska, geografiska och etnografiska program är uppenbar» (s. 44; jfr s. 62 f.). Jag upptäcker inte denna likhet mellan Runebergs subjektiva och romantiska impressioner av folklivet och den föregående periodens rationalistiska utvärderingar av en försummad landsdel, eller på annat sätt sakliga, objektiva och förnuftsbetonade framställningar.

Besynnerligheten i tanken framträder tydligast, när en direkt koppling sker till Runebergs poetiska texter. Jakob Tengströms hushållningsskrifter är helt i 1700-talets anda; bondens odlarmödor och lanthushållarens nit prisas som Gudi behagliga. Det är, säger Brändström, ett försök att med religionens hjälp stimulera odlingsintresset. Han tillägger: »Kärnan i denna tankegång uttrycks i poetiskt koncentrerad form – och utan moralistisk tillsats – i Runebergs dikt om bonden Paavo [...]» (s. 21). Men hur duktig Pavo än är att gräva diken, har detta ingenting att göra med vare sig hans eller diktens storhet. Epigrammet handlar om något fullkomligt annat.

I själva verket råder ett motsatsförhållande mellan Runebergs folklivsskildring och den föregående tidens, särskilt 1700-talets. Romantiken åstadkom ju en av de snabbaste och väldigaste andliga omvälvningar som vi känner. Förändringen innebar i det här aktuella hänseendet följande. Sjuttonhundratalet önskade ingenting högre än att förbättra vår BNP. Romantiken däremot ville hejda marschen in i ett alltför rationellt samhälle och värna om en moralisk miljö och romantiska värden. Brändström ger en karakteristik i den andan, men en smula oavsiktligt och inte på tal om Runeberg utan om Lönnrot: »Uppfattningen att man levde i en övergångstid, där den gamla enhetliga allmogekulturen höll på att upplösas, är helt i Åboromantikens anda. Man möter hos Lönnrots generationskamrater ofta beklaganden av att gamla sedvänjor kommit ur bruk, att moral och familjeband hotades av upplösning, att svagheten för flärd och lyxvaror spred sig» (s. 42).

Här är vi nära Runeberg. Dikten om Pavo är en hymn till den fattige bondens moraliska egenskaper, hans religiösa förtröstan och sinneslugn. Tiggaren Aron i *Elgskyttarne* är en släkting till Pavo, men utrustad med delvis andra moraliska förträffligheter. Episoden om Arons stadsresa röjer tydligast vad som var Runebergs samhällsideal. Det var det lantliga, primitiva och patriarkaliska samhället.

Men det stora dokumentet förblir tidningsreportaget om folklivet i Saarijärvi. Den innehållsrika texten, som delvis har poetisk förtätning, har aldrig analyserats ordentligt och behandlas styvmoderligt också hos Brändström. Det är svårt att uppleta något så anti-utilistiskt som detta ärkeromantiska aktstycke. Genremässigt tillhör det 1700-talets ortbeskrivningar, så långt har Brändström rätt, men där upphör också överensstämmelserna i stort sett.

Runeberg börjar med att säga att bland de oförglömliga hågkomsterna från inlandet finns också minnen av invånarnas djupa armod. Men, skyndar han att tillägga, minnena härav »tyckas mig icke onaturligt äga sin plats bredvid och inom naturens herrlighet och storhet». Han hävdar att man måste välja mellan en storslagen, orörd natur och ett visst mått av mänsklig nöd eller också välmåga på bekostnad av en kuvad och utarmad natur. Det är ingen tvekan om att han själv stannar för det förra alternativet. Sedan förs ett miljöteoretiskt resonemang av tidstypiskt slag, men onekligen mer än vanligt subjektivt. Människan och hennes konst är produkter av miljön – miljön här närmast i betydelsen av den omgivande naturen. Handlingsmänniskan älskar kustlandskapet, materialisten älskar den bördiga slätten, medan den djupt kännande och tänkande människan älskar inlandet. Beträffande den sistnämnda relationen lyder orden: »Till ett sinne, som är stämdt för den lugna, poetiskt

religiösa betraktelsen, talar företrädesvis upplandsbygden». I »dess djupa, ogenomträngliga lugn» har Runeberg känt sig nära det gudomliga. Det är en förnimmelse som han återkommer till i den avslutande lovsången över Saarijärvis natur. Han har där tyckt sig omgiven av »gudar och andar». Ekot från Schillers »Greklands gudar» behöver inte hindra att det är en erfaren numinös upplevelse, som rapporteras. (Den omvittna senare om brodern i *Hanna,* att inlandsnaturen hos honom har väckt en »dröm om förklarade andar, / vänliga, skapta för oss att bilda oss himlar på jorden.» Lt. c.)

Runeberg går så in på livet i rökpörtet och finner allt vara ganska gott. En och annan invändning måste han för skams skull göra, men bara för att ögonblickligen gendriva den. Han finner t. o. m. ett försvar för den oerhörda anhopningen av smuts på golven: »man tycker sig stå på mull, icke på nedsudlade bräder». Han kan heller inte förneka dessa bönders benägenhet för indolens och apati. Men han låter påskina att detta inte är deras rätta natur. Försatta i andra levnadsomständigheter visar de ofta prov på driftighet och handlingskraft.

På ett mycket betecknande sätt resoneras kring inhysingarna och tiggarna – således de sociala fenomen ur vilka Aron-episoden i *Elgskyttarne* har sprungit fram. Runeberg säger: »Utan tvifvel är mängden af dessa inhyseshjon ofördelaktig så väl för landets odling i allmänhet som särskildt för den, under hvars tak de bo; men omisskänneligt ädelt visar sig också allmogens sinnelag däri, att den med anspråk på en så ringa vedergällning delar sin trånga boning och ofta sitt knappa uppehälle med dessa sina bröd- och taklösa medbröder.» Om tiggarna, som tycks skilja sig från inhysingarna endast såtillvida att de stannar en något kortare tid, heter det: de bemöts som aktade gäster, »inte som nådehjon». Missförhållandena är knappast längre missförhållanden för Runeberg. Nöd, som lockar fram moralisk storhet, är i hans ögon rättfärdigad och en tilltalande syn, och han njuter den inte bara i tiggaren Arons öde utan också i bonden Pavos och i bröderna Hanes i »Grafven i Perrho». Bortsett från det formellt genremässiga finns ingenting kvar från äldre tids sockenbeskrivning i Runebergs skildring av Saarijärvi.

Den andra inspirationsgrunden för Runebergs allmogediktning var den nationella väckelsen. Vad Brändström säger härom utgör det värdefullaste i uppsatsen. En hel del finns dock att tillägga, främst när det gäller 1820-talet, som väl var det första nationella decenniet i Finland. Adolph Ivar Arwidsson nämns och får en knapp sida (s. 58). Jag tycker att hans insats med det snabbt förbjudna Åbo Morgonblad 1821 borde ha skänkts ett större utrymme. Han skrev viktiga artiklar med rubriker som »En blick på vårt fosterland» och »Om Nationalitet och Nationalanda». Han pläderar för ett närmande mellan de bildade och folket. I »Moralen använd i poesi» yrkar han att inom poesin religionen skall ersätta upplysningens filosofemer. Arwidssons program fångas – har man sagt – i orden »Folket och det nationella är den livsluft, som eldar mig». Likheten med de tankar och känslor, som vi möter hos Runeberg några år senare, är påfallande.

Samma år som Arwidsson utgav sin tidning – året innan Runeberg ankom till Åbo – skrev studenterna en petition till tsaren med anhållan om att finskan måtte införas som akademiskt ämne. Det vältaliga och intressanta dokumentet hade också kunnat uppmärksammas (se art. av A. Jörgensen i Hist Tidskr f Finland 1925 och där anf. litt.).

Hur nyttig Brändströms uppsats än kommer att visa sig vara för envar, som vill syssla med den unge Runeberg, vill man ändå beklaga, att han har valt en så speciell infallsvinkel mot *Elgskyttarne.* Den leder egentligen honom aldrig fram till texten. Vi får alltför litet veta om dikten i estetisk och litteraturhistorisk mening. När jag läste *Elgskyttarne* inför min opposition, häpnade jag över hur utomordentligt välberättad den är, och hur åskådlig in i snart sagt varje enskildhet. Hexametern flyter elegant. Runeberg har vanligen lyckats genomföra rak ordföljd; i repliker är den regel. Det mesta verkar osökt och äkta. Att i en homerisk stildräkt röra sig med en så stor naturlighet att den har förblivit natur ännu efter 150 år är mästerligt.

Mest intresserad blev jag av diktens realism, som fenomen och som litteraturhistoriskt datum. Jag tror att Edmund Gosse träffar rätt eller endast obetydligt i överkant när han i sina »Northern Studies» (1890) säger: »This poem marks an epoch in Swedish literature. It is as remarkable in its way as the novels of Zola; it begins a new class of work, it is one of the masterpieces of scrupulous realism, a true product of the 19th century» (s. 146). Det är en beaktansvärd värdering av en kringsynt utländsk bedömare. Efter vad jag själv har kunnat överblicka finns ingenting i den samtida europeiska diktningen, minst av allt inom verskonsten, som tål att mäta sig med *Elgskyttarne* ifråga om verklighetstrohet. Inte ens Voss når fram till Runebergs realism.

En modern läsare upptäcker visserligen genast idylliseringen hos Runeberg. Armodet och smutsen är bortretuscherade; dikten är mindre sann mot verkligheten än prosaartikeln. Den raske Mathias från Kuru är långt mera välbärgad än vad som var rimligt i denna del av inlandet. Samme läsare har emellertid betydligt svårare att notera

vad som måste ha varit realism av oerhörd chockverkan 1832. Men tänk bara på upptakten:

> Aftonvarden var nyss fulländad i torpet. En lemning
> låg på det rymliga bordet ännu, kring stäfvan med kalja
> stycken af hålkaksbröd; och i koppar potäter och mujkor.

Utan krus och krumbukter förs vi raka vägen in i ett rökpörte, den mest proletära av landsbygdens bostäder. Matbordet är inte som hos Voss dukat och dignande. Det är avätet, bara rester av den tarvliga kosten ligger kvar. I den läsekrets, som Runeberg vände sig till, var det säkerligen utomordentligt få, som hade intagit en måltid i en sådan miljö eller överhuvud satt sin fot där. Av de fyra beteckningarna för mat och dryck var det väl på sin höjd potäterna, som tidigare hade figurerat i skönlitteraturen. Och ännu i denna dag hör avätna matbord inte till det som brukar besjungas i bunden form.

Som en bestämning av hur man på våra breddgrader såg på den dåtida litteraturens strävan efter en social breddning av motivfältet kan hänvisas till ett brevuttalande av Brinkman till Tegnér 1826. Det återfinns i E. Wrangels bok om »Brinkman och Tegnér» (1906 s. 151) och har nyligen åberopats av Tore Wretö. Brinkman klagar över publikens smak: att den kan »helt uppriktigt finna en fröken mer poetisk än en borgarfru – följaktligen en prins och en prinsessa höglyriska ämnen». Han misstänker flertalet inom Svenska akademien för att vara »smittade af denna förnäma snillevattsot». Han omtalar att grevinnan Ulla de Geer – »visserligen en af sångens ädlare älskarinnor» – finner Voss' »Luise» och Goethes »Hermann und Dorothea» »motbjudande och måhända hela den tyska vitterheten alltför ofrälse». Den goda grevinnan skulle väl ha svimmat om hon hade fått *Elgskyttarne* i sin hand.

Samtiden förstod föga eller intet av det som Edmund Gosse tar fasta på i sin karakteristik av dikten. Antingen har man varit oförmögen att uppfatta verklighetens röst, eller har man blivit så omtumlad av det nya, att man inte vetat hur det skulle förstås och bestämmas. Recensenterna – idel rikssvenskar – uppfattade dikten närmast som en sorts etnografisk skildring, ett versifierat socialreportage från en exotisk och primitiv miljö. De första ansatserna till en djupare förståelse möter 1837 hos Atterbom och Fredrik Cygnaeus, som båda av *Hanna* blir föranledda att uttala sig om *Elgskyttarne*. Men några klara distinktioner möter inte heller hos dem.

Fråga är om Runeberg själv insåg vad han hade uträttat, med andra ord om det nya i dikten är en frukt av medveten avsikt. Det är inte utan vidare sagt att hans realism är uttryck för en genomtänkt estetisk teori, en klart fattad konstvilja. Visserligen kämpade han åren efter diktens utgivning mot gamla stilideal. Men han framträder på intet sätt som banérförare för en ny verklighetsskildring, minst av allt för en realism med särskild skyldighet mot socialt förbisedda sektorer av samhället. Tvärtom övergår han i sin litterära praktik till högre miljöer – i *Hanna* prästgården, i *Julqvällen* herrgården – och till ett mer idylliskt och poetiskt stilläge eller till en stramare stilisering som i *Grafven i Perrho* och *Molnets broder*. Enligt Strömborg såg han länge i ungdomsverket ingenting annat berömvärt än att det var en 'natursann kopia'. Det är också detta han säger till J. Grot i det självbiografiska brevet 1839, där *Elgskyttarne* ges omdömet: »Om någon målning i min dikt lyckats att väcka intresse, har det skett blott för det intressanta i det original jag haft att copiera.» Han har av allt att döma själv stått nära recensenternas ståndpunkt: verkets värde var dess etnografiska autenticitet (som han också hade lagt ner mycken omsorg på). Bernhard von Beskows syrliga karakteristik i diatriben »Den nya stjernan i Öster» är typisk. Skribenten tillerkänner *Elgskyttarne* ett visst värde. »Men han anser det upriktigt, såsom poem, ej stå högre, än Laestadii 'resa i Lappmarken', som prosa. Båda hafva deras utmärkande förtjenst af en enkel, trogen och väl lokaliserad naturmålning.» Omdömet är naturligtvis avsett att vara mera förklenande än vad det låter för oss; man hade ännu inte öga för de litterära kvaliteterna hos Laestadius. Men annars träffar nog Beskow ganska rätt. Runeberg har velat resa ett sant äreminne över sitt lands fattiga befolkning i norr. Hans ambitioner har säkerligen legat närmare Laestadii än Zolas. Senare i livet såg han med ny syn på sin episka debut och satte då *Elgskyttarne* högst av sina verk och ifrågasatte, om han överhuvud skulle kunna göra om sin ungdoms *tour de force*.

Det är inte enastående att en författare skapar något omvälvande mer eller mindre omedvetet, mer eller mindre oavsiktligt. Man finner belägg för detta redan inom den finlandssvenska vitterheten. Olof Enckell skriver om Edith Södergrans första diktsamling: »Det säregna i skaldinnans situation låg inte minst i att hon själv uppenbarligen var mycket litet medveten om att hon med sin diktning moderniserade en litterär tradition, om vilken hon ägde ganska bristfälliga kunskaper» (Esteticism och nietzscheanism i E. S.:s lyrik, Hfors 1949, s. 43). Mindre förvånande är om de konstnärer, vilkas banbrytande insats ligger i ett närmande till verkligheten, bara har tyckt att de åstadkommit något relativt självklart och föga anmärkningsvärt. Defoe har av allt att döma inte varit särskilt konstteoretiskt medveten. Samuel Richardson, mer än andra skapare av 'den borger-

liga realismen', tycks inte ens efter berömmelsen ha förstått vad det var han hade uträttat. Sakprosans realister har i allmänhet varit konstnärer på ett omedvetet plan: Linné, Samuel Ödmann och många andra.

Elgskyttarnes estetik och skapelseprocess vore otvivelaktigt värd en undersökning. Kjell-Arne Brändströms förtjänstfulla avhandlingsarbete har lagt en säker grund för ett sådant studium.

Magnus von Platen

Birger Liljestrand: *Strindbergs Mäster Olof-dramer. En studie i 1800-talets dramaspråk.* I. Umeå 1976. (Offsettryck.)

Märkligt nog har August Strindberg lockat till ytterst få stilundersökningar, och allra sämst undersökt är dramatiken. Därför är det glädjande att Birger Liljestrand valt att studera de tre versionerna av Mäster Olof. Den fullständiga undersökningen kommer att föreligga i två band. Del I behandlar främst dramaspråkets förhållande till talspråk, medan den kommande del II skall behandla språkets »förhållande till tid, ämne, miljö och retorisk tradition».

För att få ett jämförelsematerial har Liljestrand undersökt ett stort antal med Mäster Olof samtida dramer och även texter av annat slag. Jämförelserna avser sådant som olika slag av makrosyntagmer – i stort sett i enlighet med Talsyntax' manual – interpunktion, ordförråd, ordböjning och ett stort antal syntaktiska variabler. Det excerperingsarbete som ligger bakom avhandlingens många tabeller måste ha varit oerhört mödosamt; allt har gjorts manuellt. Och statistiken har kommenterats på ett återhållsamt men ändå givande sätt. Det råder inte någon tvekan om att framtida stilhistoriker kommer att ha stor glädje av materialet. Mitt eget avhandlingsarbete om Almqvists Amorina som pågick ungefär samtidigt med Liljestrands, skulle t. ex. ha underlättats betydligt om jag hade haft tillgång till dessa data.

Men vad har dessa data givit Liljestrand själv? Avsikten med avhandlingen är att avgöra i vilken mån dramats personer »tala ett enkelt vardagsspråk, så som människor bruka utom scenen», som Strindberg själv formulerat sin ambition i Tjänstekvinnans son. För en vetenskaplig undersökning ger emellertid Strindbergs egna ord »enkelt vardagsspråk» inte mycket stadga. Dramats repliker är onekligen nedskrivna och därmed skriftspråk, och var finner man en pålitlig norm om man skall avgöra om de är talspråkliga? Liljestrand utgår från ett flertal handböckers beskrivning av tal- och skriftspråk och formulerar denna definition: »det lediga, av skriftspråket så långt möjligt obundna språk som kännetecknas av enkelhet i syntax och meningsbyggnad och av ett däremot svarande ordval, som känns idiomatiskt och som inte väjer för det direkta, osminkade uttrycket» (s. 31).

I första hand är det Cederschiölds klassiska arbeten som inspirerat Liljestrand. Det kan verka språkteoretiskt betänkligt, men det kan också försvaras med att Svenskan som skriftspråk kom ut 1887 och alltså ligger Mäster Olof ganska nära i tiden. Det kunde också försvaras med att Strindberg knappast kan ha avsett att skriva talspråk utan snarare att ge illusion av talspråk sådant som detta uppfattades av samtiden. Detta är en viktig distinktion, som Liljestrand då och då visar sig väl medveten om men aldrig formulerar.

Liljestrand undviker också att diskutera den litterära tradition mot vilken man rimligen kan se Strindbergs strävan att differentiera språket efter person och situation. Denna tradition finns skisserad på ett flertal ställen i litteraturen, även den litteratur som finns upptagen i Liljestrands egen litteraturlista, t. ex. Staffan Björcks Romanens formvärld och Assar Janzéns Emilie Flygare-Carlén. En studie i 1800-talets romandialog, 1946. Har man denna litterära tradition i minnet förvånas man inte av att se att Liljestrands föga sensationella slutsats är att dramat inte är utformat på talspråk utan på ett »dramaspråk, som är skapat i ett bestämt syfte: att i pregnant, effektiv och icke tidsbunden form framställa författarens erfarenheter på den dramatiska scenen» (s 165). Detta ganska magra resultat med avseende på det enskilda verket får ses mot bakgrunden av att Liljestrands avhandling till sin karaktär är en makrostilistisk undersökning av dramaspråk under slutet av 1800-talet. Men det finns också ett antal goda punktanalyser av enstaka repliker och passager som får illustrera eller nyansera tendenser i statistiken.

Detta konstaterande för över till det mer övergripande syftet med avhandlingen. I inledningen slår Birger Liljestrand fast att han med sina två böcker avser att ge svar på sådana frågor som hur Strindberg lyckats förverkliga sitt syfte att skapa ett realistiskt vardagsspråk, och i vilken utsträckning Mäster Olof innehåller talspråk respektive litterärt, traditionellt teaterspråk. Däremot hävdar han att »det kanske intressantaste av allt knappast är åtkomligt för analys: det personliga, suggestiva och geniala i Strindbergs språk» (s. 2). Man måste beklaga den inställningen. Birger Liljestrand har visat sig ha ett gott handlag med såväl statistikkommentarer som med kortare analyser, och med en djärvare satsning hade han säkert förmått göra ännu mer av »det kanske intressantaste av allt» åtkomligt för analys. Men detta hade krävt en mer